

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MUSTAQIL TARAQQIYOT YO'LIDA .

1991-yil 1-sentabr kuni dunyo siyosiy xaritasida yangi mustaqil davlat - O'zbekiston Respublikasi paydo bo'ldi . 1992-yil 2-martda O'zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkilotiga teng huquqli a'zo sifatida qabul qilindi . O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilingan 1992-yil 8-dekabr kuni ham tarixiy sanaga aylandi . Bugungi kunda respublikamiz Davlat mustaqilligining ramzi hisoblangan bayrog'i , tamg'asi va madhiyasiga ega .

U mustaqillikka erishgan kunidan boshlab iqtisodiy , ijtimoiy , madaniy va ma'rifiy sohalarda o'ziga xos yo'lni tanladi va bu yo'ldan dadil bormoqda . Milliy iqtisodiyotning o'sishi bilan birga , uning tarmoq tarkibi xilma-xilligi yaxshilandi . Mustamlaka O'zbekistonda qishloq xo'jaligi sanoatga qaraganda ancha ustivor edi . Yengil va oziq-ovqat sanoati esa og'ir sanoatga nisbatan ancha oldinda edi . Mustaqillikning dastlabki yillaridayoq qishloq xo'jaligida paxta yakkahokimligini bartaraf etishga e'tibor kuchydi .

Quyi Amudaryo iqtisodiy rayoninning iqtisodiyoti ilgari qoloq edi . O'tmishda iqtisodiy rayonni boshqa yerlar bilan bog'laydigan yo'llar yo'qligidan qishloq xo'jaligi asosan mahalliy aholining oziq-ovqatga bo'lgan ehtiyojini qondirishgagina xizmat qilib kelar edi . Jo'xori , bug'doy , sholi , kunjut , zig'ir , qisman paxta , beda , sabzavot va poliz ekinlari ekilgan . Quruq meva bilan mayiz shirinlik o'rnida iste'mol qilingan . Chorvachilikda go'sht , yog' , jun va teri olingan .

Qishloq xo'jaligi moddiy- texnika bazasining mustahkamlanishi , temir va avtomobil transportining barpo etilishi , havo yo'llarining ishga tushirilishi , gaz quvurlarining iqtisodiy rayon hududidan o'tishi natijasida Quyi Amudaryo iqtisodiy rayoni xo'jaligining rivojlanishi jadallashdi .

QISHLOQ XO'JALIGI

Qisloq xo'jaligi tarmoqlari mamlakatning hamma qismida bir xil emas , chunki aholining va sanoatning ehtiyoji hamda tabiiy sharoiti turli joyda turli xildir . Shu sababli qishloq xo'jaligi ham , sanoat tarmoqlari singari , muayyan sohalarda ixtisoslashadi . Odatda , ixtisoslashgan qishloq xo'jalik tarmog'i boshqa tarmoqlar bilan aloqadorlikda rivojlanadi . Natijada tabiiy sharoitdan va aholining mehnat malakalaridan oqilona foydalanish imkonini beradi . Har bir tabiat mintaqasi iqtisodiyotning shu joyga xos tarmoq turlari bilan ham bir-biridan farq qiladi .

O'zbekiston qishloq xo'jaligi sobiq Ittifoq davrida Markazning to'qimachilik korxonalarini paxta bilan ta'minlashni ko'zlab , asosan paxtachilikka ixtisoslashdi . Qishloq xo'jaligining barcha tarmoqlari esa paxtachiliknigina rivojlantirishga bo'ysundirilgan (yordamchi) tarmoq sanalardi. Mustaqillik sharofati bilan yurtimizda paxta yakkahokimligi tugatildi. Uning o'rnida g'alla , kartoshka kabi dehqonchilikning turli tarmoqlarini ustivor rivojlanishiga katta e'tibor berilmoqda .

Mamlakatimizda eng katta sug'oriladigan yerlar Farg'ona vodiysi, Mirzacho'l, Qashqadaryo viloyati, Zarafshon vodiysi hamda Xorazm vohasidir . Vodiy hamda vohalarda tut daraxtlari o'stiriladi, pillachilik, uzumchilik va polizchilik bilan shug'ullaniladi.

Cho'llarda qo'ychilik va tuya boqish rivojlangan . Qo'ylar qish va bahorda cho'llarda , yozda esa tog' yaylovlariga haydab boqiladi , kuzda yana cho'lga qaytarib kelinadi . Cho'llarda , asosan qorako'lchilik bilan shug'ullaniladi .

TRANSPORT

Transport sanoat bilan qishloq xo'jaligi o'rtasidagi ishlab chiqarish aloqalarini , mamlakatning turli hududlari o'rtasidagi mahsulot almashinishi , uning tashqi savdosini ta'minlaydi . Yangi hududlarni o'zlashtirishdan oldin ularga transport yo'llari o'tkaziladi . Hozirgi zamon shaharlari hayotini transportsiz tasavvur qilib bo'lmaydi . Transportning mudofaa ahamiyati ham juda kattadir .

Transport iqtisodiyotga xizmat qilish bilan birga ko'p miqdorda elektr energiya , yoqilg'I , metall , yog'och talab etadi .

Bizning davrimizga kelib transportning quruqlik (temir yo'l , avtomobil transporti) , suv (dengiz va daryo) , havo , quvur va electron (elektr uzatish liniyalari) transporti turlari vujudga keldi . Mamlakati-mizda hozirgi zamon transportining deyarli barcha turlari bor .

O'zbekistonda barcha turdagi transportda har yili tashiladigan yuklarning asosiy qismini paxta tolasi , mineral o'g'itlar , har xil mashinalar , boyitilgan ruda ,qora va rangli metallar , neft mahsulotlari , binokorlik materiallari va keng iste'mol mollari tashkil etadi .

Temir yo'l transporti iqlimiy sharoitlar va yil fasllari qanday bo'lishiga qaramay hamma vaqt ishlataveradi . Uning tezligi katta , yuk tashish tan narxi nisbatan past . Temir yo'l magistrallarini turli tomonga qurish mumkin . Hozirgi vaqtda mamlakatimiz temir yo'llarining umumiy uzunligi 3.8 ming km dan ortadi .

Avtomobil transporti . Bu transport istalgan tomonga bora oladiga transportdir . U yuklarni bevosita iste'molchiga etkazib bera oladi . Avtomobil transporti sanoat va qishloq xo'jaligi korxonalarini magistral transport bilan bog'laydi , shaharlardagi va shaharlar atrofidagi yuklarning asosiy qismini tashlaydi . Qisqa va uzoq masolarga yo'lovchi hamda yuk tashishda temir yo'llarga qaraganda avtomobil afzaldir . Mamlakatimizning tog'li rayonlarida avtomobil transportining ahamiyati ayniqsa katta .

Havo transportining eng qimmat va shu bilan bizga eng tez harakatlanadigan hamda joy relefiga kam bog'liq bo'lgan turidir .

O'zbekistonda havo transporti yo'lovchi (har yili 6mln. dan ortiq kishi) tashish jihatdangina emas , balki har xil yuk tashish jihatdan ham ahamiyatlidir . Mamlakat mahalliy havo yo'llarining uzunligi 60 000 km dan ortiq .

Quvur transpotidan asosan gaz va qisman neft tashishda foydalani-ladi . O'zbekistonning deyarli barcha viloyat markazlariga gaz quvurlari o'tkazilgan .

O'ZBEKISTONNING IQTISODIY GEOGRAFIK O'RNI .

O'zbekiston Respublikasining hududi 448.9 ming kv.km.dir. U maydonining kattaligi bo'yicha jahondagi 165 dan ortiq mamlakatdan oldinda turadi . Poytaxti Toshkent shahri . Hozirda O'zbekiston Respublikasi hududi Qoraqalpog'iston Respublikasi va 12 ta viloyat - Andijon , Buxoro , Jizzax , Navoiy , Namangan , Samarqand , Sirdaryo , Toshkent , Farg'ona , Qashqadaryo va Xorazm viloyatlariga ajratilgan .

Viloyatlar har birining maydoni 4 ming kv.km.dan 111 ming kv.km.gacha kattalikka ega . Aholisining soni esa 650 ming kishidan 2.6 mln. kishiga qadar etadi.

Mamlakatimiz viloyatlari va Qoraqalpog'iston Respublikasi tarkibida 8 tadan 16 tagacha qishloq rayonlari bo'lib , ularning umumiy soni respublikada 163 taga teng . Shaharlar maqomiga ko'ra : Respublikaga bo'ysunuvchi , viloyatga bo'ysunuvchi , tumanga bo'sunuvchi va nihayat shahar kengashiga bo'ysunuvchi shaharchadan iborat bo'ladi .

Bu iqtisodiy rayonda Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyati joylashgan .

Astimizning o'rtasiga qadar bu iqtisodiy rayon sobiq Ittifoqning sanoatlashgan qismlaridan ajralib qolgan va ot-arava hamda kema transporti vositasi bilangina aloqa qilinadigan chekka o'lka edi .

1955- yilda Chorjo'y – Qo'ng'iro't , 1970 – yilda esa Qo'ng'iro't - Makat temir yo'li ishga tushirilgach , Rossiya Federatsiyasi markaziy viloyatlari bilan aloqa tubdan yaxshilandi . Avtomobil va havo yo'llarining ochilishi bilan iqtisodiy rayonning iqtisodiy – geografik o'rni yanada yaxshilandi .

Quyi Amudaryo iqtisodiy rayonining kattagina qismi tekislikdan iborat .

TABIIY SHAROITI VA QAZILMA BOYLIKLARI

O'zbekiston asosan Amudaryo bilan Sirdaryo oralig'ida joylashgan . Uning maydonini tabiiy sharoiti va boyliklariga ko'ra , shuningdek xo'jalikdagi ahamiyatiga ko'ra cho'l (tekislik) , adir (tog' oldi) , tog' va yaylov (baland tog')ga bo'lish mumkin . Ular iqlim , tuproq , o'simlik va hayvonot olami hamda foydali qazilmalar turi va ko'lami jihatdan bir-biriga o'xshamaydi .

Cho'llar mintaqasida xilma-xil foydali qazilmalar topilgan . Jumladan , 50 dan ziyod neft koni , gaz , ozakerit , oltingugurt , oltin , uranning sanoatbop zaxiralari aniqlangan . Gazning aniqlangan zaxirasi 2 trillion m/kub. dan ziyod . Zarafshon etagidagi Dengizko'l va To'ybekatonda kaliy tuzlarining yirik zaxiralari mavjud . Qoraqalpog'iston Respublikasidagi Sulton Uvays tog'larida Surxandaryo vodiysida va Qizilqumda fosforit konlari bor Oltingugurt , natriyli va magniyli tuz konlari kimyo sanoatining muhim xomashyosidir . Shag'al , qum singari binokorlik materiali cho'lda juda ko'p uchraydi .

Adirlardan oltin , neft , gaz , ko'mir singari foydali qazilmalar topilgan . Namangan , Andijon , Farg'ona , Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlaridagi neft konlari aksariyati adirlarda joylashgan .

Tog'lardan ko'plab foydali qazilmalar topilgan . Ohangaron vodiysi atrofidagi tog'larda o'tga chidamli ioy , toshkomir , mis rudasi , oltin konlari aniqlangan . Nurota tog'larida marmar (G'ozg'on marmari) , volfram konlari bor .

AHOLISI

Aholi - mahsulotlari ishlab chiqaruvchi va iste'mol qiluvchidir . Taraqqiyot aholi soniga , mehnatga yaroqli kishilar miqdoriga va ularning hudud bo'ylab qanday joylashganligiga bog'liqdir .

Hozirgi vaqtda mamlakatimizda 25 mln.dan ortiq kishi yashaydi . O'zbekiston aholi soni bo'yicha Osiyoda 14 , jahonda esa 38- o'rinda turadi . Aholi soni o'zgarib turadi . Aholi , asosan , o'lganlar soniga nisbatan , tug'ilganlar soniga ortiqligi hisobiga doimo ko'payib turadi . Bunday ko'payish aholining mutlaq tabiiy ko'payishi deyiladi . O'zbekistonda mutlaq tabiiy ko'payish yiliga taxminan yarim mln. kishini tashkil etadi .

Aholining soni odamlarning doimiy yashash joyidan boshqa joylarga ko'chib borishi natijasida ham o'zgaradi . Aholi sonining bunday o'zgarishi mexanik o'zgarish , aholining bir joydan ikkinchi bir joyga ko'chib borishi esa migratsiya deyiladi .

O'zbekiston aholisining yuqori sur'atlarda ko'payishi qator omillar bilan belgilanadi . Tug'ilishning yuqoriligi , o'limning nisbatan pasaygani , nikohning ko'p ajralishning kamligi , respublikalararo migratsiya va boshqalar shu omillar jumlasiga kiradi .

Jumladan , O'zbekistonda yashayotgan ukrain , rus , nemis , yahudiy , qrim tatar , mesxeti turklari millatiga mansub xalqlar o'z vatanlariga qaytayotgan bo'lsalar , xorijda yashayotgan o'zbeklar , tojiklar , qoraqalpoqlar O'zbekistonda yashashni ixtiyor qilmoqdalar .

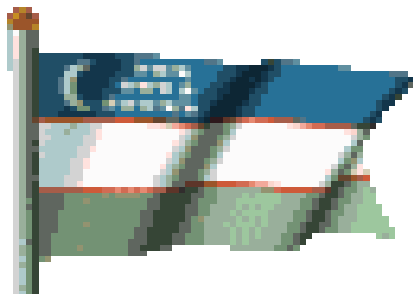
Quyi Amudaryo iqtisodiy rayonining obikor erlari qadimdan aholi zich yashab kelgan vohalardandir . Uning asosiy aholisi o'zbeklar va qoraqalpoqlardir . Shu bilan birga unda ruslar , koreyslar , tatarlar , qozoqlar va turkmanlar yashaydi .

O'zbeklar Xorazm vohasida qadim zamonlardan buyon dehqonchilik bilan shug'ullanib kelgan . Qoraqalpoqlar asosan Qoraqalpog'iston Respublikasida yashaydi . Ilgari Amudaryoning har ikki sohilidagi qoraqalpoqlar xalqi bir-biridan ajragan holda ikki ma'muriy hududda yashar edi . Qoraqalpoq xalqi birlashib , o'z

respublikasini barpo qildi . Bu hol qoraqalpo xalqining xo'jaligi va madaniyatining har tomonlama o'sishiga yordam bermoqda .

Aholi iqtisodiy rayon hududida notekis joylashgan . Xorazm viloyatida aholining o'rtacha zichligi har kv. km. ga 165 kishi to'g'ri kelgani holda Qoraqalpog'iston Respublikasida 8,5 kishi to'g'ri keladi .

AMALIY ISH

MAVZU: O'ZBEKISTON

9.1 Markaziy Osiyo davlatlarining iqtisodiy geografik o'rniga ta'rif

Bu respublikalarning umumiy o'xshashligi, avvalambor tabiiy geografik o'rinda, tabiiy sharoit va resurslardan foydalanishda, tarixiy kelib chiqishda, turkiy xalqlarning tarqalganligi, xo'jalik xususiyatlarida va boshqalarda o'z aksini topgan.

Ayni paytda bu davlatlar ham siyosiy mustaqillikka erishib, bozor iqtisodiyoti munosobatlari sharoitida rivojlanayotgan respublikalar hisoblanadi.

Yangi siyosiy va iqtisodiy sharoitda davlatlar ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishining geografik, tabiiy va demografik omillari bilan, xalq xo'jaligi tarmoqlari tarkibi, va ichki tafovut haqida quyidagi ma'ruza matnida tanishamiz.

Bu respublikalar yagona tabiiy geografik o'lkani tashkil qiladi. Bu o'lka TURKISTON deb ataladi. Turkiston Yevrosiyo materigining o'rtasida joylashgan. Agar bu respublikalarning yaxlit geografik o'rni bilan tanishadigan bo'lsak, Markaziy Osiyo davlatlarining shimoliy chegarasi Ayirtov yaqinida, janubi Kopetdog' tog'larining shimoliy etagidan tortib Pomir tog'larigacha, g'arbiy nuqtasi Kaspiy dengizining Mangishloq yarim oro'ligacha, sharqiy chegarasi esa Savr tog'larini etagidan qora Irtish daryosi vodiysigacha bo'lgan hududni o'z ichiga oladi. Bu davlatlarni har birini alohida ko'radigan bo'lsak, Qozog'iston Respublikasi Markaziy Osiyoning shimolida joylashgan, u shimoldan Rossiya Federatsiyasi, janub va janubi-g'arbdan O'zbekiston, Turkmaniston va Qirg'iziston Respublikalari bilan, janubi-sharqda Xitoy Xalq Respublikasi bilan chegaradosh. Uning maydoni kattaligi 2,7 mln.km kv bo'lib, u MDH, davlatlari ichida ikkinchi, Markaziy Osiyo davlatlari orasida esa birinchi o'rinda turadi.

Qozog'iston Respublikasining hududi Kaspiy dengizdan - Oltoygacha, Uraldan Tyan-Shan tog'larigacha cho'zilgan. Uning sharqiy va g'arbiy nuqtalarigacha bo'lgan massofa 3 ming km,

shimoliy va janubiy nuqtalari orasidagi masofa 1700 km tashkil qiladi.

Turkmaniston Respublikasi - Markaziy Osiyoning janubi – g'arbida joylashgan, bu respublika janubdan Eron va Afg'oniston, shimoldan Qozog'iston, sharq va shimoli-sharqdan O'zbekiston bilan chegaradosh Turkmanistonning g'arbiy chegarasi esa Kaspiy dengizi bilan tutash. Mamlakat hududining maydoni 488,1 km kv tashkil qiladi. Markaziy Osiyo respublikalari ichida maydoni bo'yicha II o'rinda turadi.

Qirg'iziston Respublikasi Markaziy Osiyoning shimoliy - sharqida joylashgan bo'lib, u shimol va shimoli - g'arbdan Qozog'iston bilan, janubdan. Tojikiston bilan, g'arbdan O'zbekiston, janubi - sharqdan esa - Xitoy Xalq Respublikasi bilan chegaradosh. Uning maydoni 198,5 ming km kv.

Tojikiston Respublikasi ham Markaziy Osiyoning janubiy sharqida joylashgan bo'lib, u O'zbekiston, Qirg'iziston, Afg'oniston va Xitoy bilan chegaradosh. Hududining maydoni 143,1 ming km kv tashkil etadi.

Bu MO mamlakatlarining umumiy iqtisodiy geografik o'rni, materikning ichkarisida joylashganligi, okean va dengizlardan uzoqligi nuqtai nazardan noqulay imkoniyatlarni vujudga keltiradi.

Ayniqsa, Tojikiston Respublikasini fug'aro'lar urushi ketayotgan Afg'oniston bilan chegaradoshligi, nafaqat Tojikiston respublikasining geosiyosiy o'rniga, balki butun Markaziy Osiyoga ham havf solmoqda.

Biroq Markaziy Osiyo davlatlari hududida Buyuk Ipak Yo'lini tiklanayotganligi, bu davlatlarni Xitoy bilan bog'lanishiga va ochiq dengiz yo'liga chiqishga imkoniyat yaratadi. Shuningdek, Turkmaniston va Eronni bog'lovchi Tajan - Mashxad - Seraxs yo'llarining qurilishi Markaziy Osiyo Yaqin Sharq va Turkiya Respublikalari bilan bog'lashda katta ro'l o'ynaydi.

9.2. Tabiiy sharoiti va resurslariga baho

Markaziy Osiyo davlatlarning hududi berk suv havzazini tashkil qilib, shimoliy yarim shardagi eng yirik cho'l shu mamlakatlar hududida joylashgan. Bu yerning tabiati bir - biridan, keskin farq qiluvchi bo'lib, yirik To'ron tekisligi, va baland tog' tizimlari hisoblangan Pamir va Tyan-Shan o'ziga xos landshaftlarini tashkil qilgan. Eng katta tekisliklari cho'llardan iborat bo'lib - ularga Qoraqum va Qizilqum cho'llari kiradi.

Markaziy Osiyo hududining Okeanlarga nisbatan Uzoqda joylashganligi, iqlimini keskin kontinentalligi yozi quruq, qishi esa kam yog'ingarchilikli va sovuq bo'lishini vujudga keltiradi. Tog'li o'lkalarda esa iqlim vertikal zonallik qonuniyatlarga bo'ysinib, 3000 m baland qismlarda iqlim shunday sovuqki, hududi shimoliy subarktika va Arktika rayonlari singaridir. Shuning uchun ham bu baland tog'lar muzlik bilan qoplangan.

Markaziy Osiyo hududi berk hisoblanib, eng yirik daryolari Sirdaryo va Amudaryodir. Ular barcha Markaziy Osiyo davlatlarini hududidan o'tib o'zining suvini Oro'l dengiziga quyari edi, biroq ayni paytda bu daryo suvlari yerlar betartib o'zlashtirilishi natijasida Oro'l dengiziga yetib bormayapti. Bu holat - ekologik muammoni vujudga keltirgan. Xo'jalikda ishlatiladigan suv resurslari asosan yerlarni sug'orish maqsadida foydalaniladi. Shu bilan birga tog' daryolari, - Vaxsh, Norin, Chirchiq, katta gidroenergiya resurslariga boy hisoblanadi. Markaziy Osiyo respublikalari juda katta tabiiy resurs boyliklariga ega.

Markaziy Osiyo respublikalari orasida Qozog'iston ancha boy tabiiy resurs zahiralariga ega, ya'ni ko'mir, neft, mis, qo'rg'oshin, temir ruda va boshqalarga. Ayniqsa, rangli metallurgiya resurslari ancha katta. Polimetall rudalari havzalariga - Rudali Oltoy, Jung'oriya, Markaziy Qozog'iston tog'lari kiradi. Shuningdek, bu mamlakatda katta temir rudali konlariga - Sokolovsk - Sarbay, Lisakovsk va Ayat havzalari kiradi.

MDH mamlakatlari ichida ko'mir qazib chiqarish bo'yicha Qozog'iston uchinchi o'rinni egallaydi.

Asosiy konlari - Qorag'anda va Ekibastuz havzalaridir. Neft va gaz Manqishloq va Ural - Emba rayonidan qazib olinadi.

Qozog'istondagi eng istiqbolli neft qazib oluvchi havza bu-Tengiz havzasidir. Shu bilan bir qatorda Qozog'iston katta fosforit zahiralariga ega bo'lib, qorator tog'larida va Aktyub oblastida bu xom ashyo qazib olinadi. Hidroenergiya resurslari ko'proq mamlakatning sharqiy qismida bo'lib, bularga - Ural, Irtish, Tobol va Ishim daryolarining resurslari kiradi.

Turkmaniston Respublikasining hududida neft, gaz, oltingugurt, boshqa kimyoviy xom ashyo resurslari mavjud. Neft qazib olinadigan rayonlar – G'arbiy Turkmanistonda – Nebit-Dag, gaz konlari esa Markaziy va sharqiy Qoraqum rayonlarida mavjud. Shuningdek Qora – Bo'g'ozgol qo'lig'ida - katta miqdorda kimyo xom ashyo-mirabimet qazib olinadi.

Markaziy Osiyo miqyosida ko'mir, surma va simob qazib olish bo'yicha Qirg'iziston yetakchi o'rinda turadi, shuningdek bu yerda neft va gaz ham qazib olinadi.

Katta gidroresurs imkoniyatlariga Qirg'iziston bilan bir qatorda Tojikiston ham ega. Panj va Vaxsh daryolari yirik energetika quvvatiga ega. Markaziy Osiyo doirasida umumiy gidroenergetika salohiyatining 55% Tojikistonga to'g'ri keladi.

Shuningdek Tojikistonda, ko'mir, neft, gaz, polimetall, rudalari, volfram, surma, tosh tuzi va qurilish materiallari xom ashyosi mavjud.

9.3. Aholisi va uning joylashuvi

1913 yilda Qozog'iston Respublikasida 5,6 mln kishi yashagan bo'lsa, 1959 yilda bu ko'rsatgich 9,2 mln kishiga, 1973 yilda 13,7 mln, 1984 yilda 15,6 mln, 1997 yilda esa 16,4 mln kishiga yetdi.

Bu mamlakatning aholisi faqatgina tabiiy ko'payish hisobiga emas, balki ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi natijasida aholini ko'chib kelishi hisobiga ham ko'paydi. Mamlakat aholisi juda notekis joylashgan bo'lib, aholi zichligi 1 km kvga - 5,8 kishini tashkil qiladi. Mamlakat maydonining chegaraga tutash hududlarida, Ayniqsa janubiy va shimoliy qismlarida aholi zichligi ancha yuqori.

Aholining bunday notekis joylashganligi avvalambor, aholinining tarixan o'rnashganligi, tabiiy sharoit xususiyatlari va ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishdan kelib chiqqan.

Respublikada tabiiy resurslarning o'zlashtirilishi, qazib oluvchi va qayta ishlovchi tarmoqlarning vujudga kelishi o'z navbatida aholining ichki va Ayniqsa tashqi migratsiyasini kuchaytirdi, shu bilan birga uning milliy tarkibini o'zgartirdi. Bu respublikaning demografik xususiyatlaridan biridir.

Aholining milliy tarkibida mahalliy, ya'ni qozoqlar bilan boshqa millat vakillari ruslar, ukrainlar janubiy qismlarda uyg'urlar, dungonlar, nemislar, tatarlar, o'zbeklar keng tarqalgan. Yuqorida qayd qilganimizdek, ayni paytda bu mamlakatda aholining tabiiy o'sishi unchalik yuqori emas. 1997 yil statistika ma'lumotlariga qaraganda, aholi tug'ilishi har 1000 ta kishiga 15 tani tashkil etsa, shundan o'lim, 10 ta kishini, tabiiy o'sish esa 5 ta kishiga teng. Har 1000 ta tug'ilgan chaqaloqdan 1 yoshga yetmasdan 25 tasi nobud bo'lmoqda.

Ayni paytda, aholining 52% i shaharlarda yashaydi. Shaharlar ichida aholisi 100 ming kishidan ko'proq bo'lganlari ahamiyatli salmog'ni tashkil qiladi. Shular jumlasiga Qorag'anda, Temirtau, Jezqazgan, Aktau, Qoratau, Kentau va Almati va boshqalar kiradi. Mamlakat siyosiy mustaqillik davrida respublikaning poytaxti Almati shahridan Astana shahriga ko'chirilgan.

Turkmaniston Respublikasi aholisi notekis joylashtgan bo'lib, bu holat mamlakat katta maydonining Qoraqum cho'lidan hamda boshqa geografik sharoiti noqulay bo'lgan hududlardan tashkil topganligi bilan bog'langan.

Aholining aksariyat qismi vohalarda yashaydi. Bu yerlarda xar bir kv kmga 260 kishi to'g'ri kelsa, cho'llarda bu ko'rsatkich - 1 kishiga teng xolos. Umuman olganda aholining respublika bo'yicha o'rta zichligi 1 kv km ga 6,1 kishini tashkil qiladi.

Aholining katta qismi janubiy viloyatlarda yashaydi, Amudaryo, Murg'ob, Tajan daryolari bo'ylarida, shuningdek Kopetdog' tog'larining etaklarida.

Qirg'iziston Respublikasining aholisi 1997 yil ma'lumotlariga qaraganda 4,6 mln. kishini tashkil qildi.

Aholining o'sishi asosan, yuqori darajadagi tug'ilish va past darajadagi o'lim bilan bog'langan. Bu erda xar 1000 ta kishiga 24 tani, o'lganlar 8 tani, tabiiy o'sish esa 16 ta kishini tashkil qiladi.

Aholining milliy tarkibida qirg'izlar ko'pchilikni tashkil etadi. Bu yerda yana o'zbeklar, ukrainlar va boshqa millat vakillari ham istiqomat qiladi. Shahar aholisi 38 % ga teng. Eng katta shaharlari Bishkek, Jalolobod, O'sh va boshqalardir.

Aholi ko'proq vodiylarda, Chuv vodiysining shimolida va Farg'ona vodiysining janubida joylashgan. Aholining o'rtacha zichligi esa, 1 kv kmga 20 ta kishini tashkil qiladi.

Tojikiston aholisi 1997 yil ma'lumotlariga qaraganda 6 mln. kishini tashkil qiladi. Tojikiston aholini tabiiy takror barpo etilishi darajasining yuqoriligi bo'yicha MDH davlatlari ichida yetakchi o'rinni egallaydi.

Mamlakatning asosiy reliefi shakli tog'lardan iborat bo'lganligi tufayli, aholi asosan vodiylarda zich joylashgan. Aholini yuqori darajasida zich joylashganligi Farg'ona, Hisor, Vaxsh, Kofirnixon vodiylarida kuzatiladi.

Xo'jalikning bir tomonlama qishloq xo'jaligiga ixtisoslashganligi, shaharliklar salmog'ining pastligiga olib kelgan. Mamlakatda aholining 37% shaharlarda yashaydi.

9.4. Xo'jaligining rivojlanish xususiyatlari

a) Sanoati;

Sobiq ittifoq sanoati davrida Qozog'iston Respublikasida yoqilg'i sanoati, energetika, qora metallurgiya, mashinasozlik va metallni qayta ishlash tarmoqlari shakllandi.

Xalqaro mehnat taqsimotida Qozog'iston Respublikasi rangli metallurgiya sanoati bilan, ya'ni mis, qo'rg'oshin, rux, alyuminiy,

titan magniy, shuningdek kamyob va nodir metallar ishlab chiqarish bilan ajralib turadi.

Mis sanoati asosan Jezqazg'on oblastida joylashgan bo'lib, bularga asosan Balxash va Karsakpay mis eritadigan zavodlari, Jezqazgan, Sayan rudani boyitish korxonalari kiradi. Qozog'istoning ikkinchi mis havzalari uning sharqiy qismida mavjud bo'lib, bu yerda Glubokoe mis zavodi ishlab turibdi.

Qo'rg'oshin - rux sanoati Rudali Oltoy va Janubiy Qozog'istonda joylashgan bo'lib, Oltoydagi eng yirik qo'rg'oshin - rux kombinati Ust-Kamenogorsk shahrida, Janubiy Qozog'istonda esa Qoratau va Jung'or Olatauda qazib olinadigan rux asosida Shimkent shahridagi qo'rg'oshin zavodi ishlaydi.

Titan va magniy sanoati korxonalari Ust - Kamenogorsk shahrida, gilmoy ishlab chiqariladigan korxona esa Pavlodarda (Ekibastuzda arzon ko'mir energiyasi bazasida) mavjud.

Qora metallurgiya bu respublikaning eng yangi tarmoqlaridan hisoblanadi.

Ulug' Vatan urushi yillarida Temirtauda Qarag'anda metallurgiya korxonasi tashkil topgan bo'lib, bu korxona rudani Markaziy Qozog'istondan va Kustanay oblastida oladi.

Kustanoyda juda yirik respublika metallurgiya bazasi tashkil etilgan. Sarboyda tog'-kon metallurgiya kombinati, Lisakovsk va Kacharsk rudani boyitish kombinatlari ishlab turibdi.

Qozog'iston Respublikasida shuningdek ko'mir sanoati rivojlangan. Eng yirik havzasi - Qarag'anda konidir. Bu yerda toshko'mir va kokslanuvchi ko'mir qazib olinadi.

Ekibastuz ko'mir havzasining ahamiyati ham tobora o'sib bormoqda. Bu yerda qazib olinadigan ko'mir ochiq usulda qazib olinib, uning tannarxi juda arzon. Ekibastuz ko'miri elektroenergiya olish uchun xom ashyo sifatida ishlatiladi.

Qozog'iston Respublikasida neft sanoati dastlab Emba havzasida rivojlangan. Keyinchalik, 1975 yildan boshlab esa, Janubiy Mang'ishloq va Shimoliy Ustyurtda yangi neft havzalari ishga tushdi.

Mamlakat elektroenergetikasining aksariyat qismi issiqlik elektrostantsiyalarida ishlab chiqariladi. Eng yirik elektrostantsiyalar

Almati, Qarag'anda, Petropavlovsk, Tarozi, Shimkent, Pavlodar shaharlarida mavjud. Irtish daryosida Ust-Kamenogorsk va Buxtarma GESlari qurilgan. Issiqlik elektrostantsiyalarning ichida eng yirigi – Yermak, GRESning quvvati - 2,4 mln. kVtga tengdir.

Qozog'istondagi mashinasozlik tarmog'i asosan ehtiyoj omili asosida rivojlanib ko'proq ishlab chiqarish vositalarini ishlab chiqarishga qaratilgan.

Bu yerda tog'-kon mashinasozligi (Qarag'anda), neft sanoati uchun asbob uskunlar ishlab chiqarishi, og'ir mashinasozlik (Almati), va boshqa tarmoqlar tashkil topgan.

Kimyo sanoati esa mamlakat hududidagi kimyoviy xom ashyolar - fosforit, turli tuzlar va tabiiy gaz negizida rivojlangan. Bu tarmoqning asosiy sohasi - fosfat o'g'itlarini ishlab chiqarish. Shuningdek, soda ishlab chiqarish ham yaxshi yo'lga qo'yilgan. Mamlakat yengil sanoati doirasida ko'ncilik, junchilik, to'qimachilik tarmoqlari yaxshi rivojlangan. Ip-gazlama kombinatlari Shimkent va Almati shaharlarida joylashgan.

Turkmaniston Respublikasining asosiy tarmoqlari neftni qazib olish va qayta ishlash bilan bog'liq. Bu soha respublika og'ir sanoatini vujudga keltirgan.

Neft qazib olinadigan asosiy rayon Nebitdog' bo'lib, bu shahar quvur orqali Turkmanboshi shahri bilan bog'langan. Chunki, bu yerda neftni qayta ishlash korxonasi mavjud. Neft qayta ishlaydigan ikkinchi shahar - Neftezavodsk Chorjo'yda, mineral o'g'itlarini ishlab chiqaruvchi korxona ham qurilgan.

Shu bilan birga respublikada qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlovchi ya'ni paxta tozalaydigan va yog' ishlab chiqaruvchi tarmoqlar bor. Ular Mari, Bayram - Ali, Chorjo'y, Doshxovuz, Ashgg'obad shaharlarida joylashtirilgan. Jun va ipak sanoati – Ashgg'obad va Chorjo'yda, gilamchilik - Kerki, Qozonjikda juda yaxshi rivojlangan.

Qirg'iziston Respublikasida qishloq xo'jaligi sanoatdan ustun tursada, tabiiy resurs imkoniyatlari ba'zi-bir sanoat tarmoqlarining vujudga kelishida katta ahamiyat kasb qiladi. Bu erda qishloq xo'jaligi mashinasozligi yaxshi shakllangan. Suv resurslari asosida

Norin daryosida To'xtag'ul GESi ishga tushirilgan. Shuningdek, oziq - ovqat sanoatining tarmoqlari - go'sht shakar, ishlab chiqarish, vinochilik, tamakichilik bo'lib, bu korxonalar ishlab chiqargan mahsulotni Markaziy Osiyo davlatlariga ham eksport qilmoqda. Yengil sanoatda esa paxta tozalash, ipakchilik, ko'ncilik, kanop ishlab chiqarish tarmoqlari shakllangan.

Tojikiston sanoati ko'proq qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlashga ixtisoslashgan bo'lib, to'qimachilik, konserva sanoati yaxshi rivojlangan. Shuningdek rangli metallurgiya, mashinasozlik, kimyo sanoatlari ham mavjuddir.

Vaxsh daryosida qurilgan Nurek GESi negizida Tursunzoda shahrida barpo etilgan alyuminiy zavodi respublika rangli metallurgiya tarmoqining eng yetakchisi hisoblanadi. Shuningdek Yavanda qurilgan elektrokimyokombinati respublikada kimyo sanoatiga asos soldi.

b) Qishloq xo'jaligi;

Qozog'iston qishloq xo'jaligi xalq xo'jaligi yalpi mahsulotining 6,5% ini beradi. Qishloq xo'jaligi uchun yaroqli yerlar 221 mln gektar bo'lib, shundan 188,1 mln gektar yoki 80,6% yaylovlardan iboratdir. Qozog'iston respublikasining rayonlarida har xil tabiiy va iqtisodiy sharoitlar mavjudligi tufayli, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining ixtisosi xilma-xildir.

Markaziy va G'arbiy Qozog'iston yer maydonlari yem xashak ekinlarini yetishtirishga ixtisoslashtirilgan bo'lsa, janubiy Qozog'iston sug'oriladigan dexqonchilikka asoslangan. Bu yerda donchilik, uzumchilik, bog'dorchilik, sabzavotchilik mahsulotlari hamda paxta yetishtiriladi.

Don ekinlarini yetishtirishda Qozog'iston yetakchi o'rinda turib, yer maydonlarining 54% ga kuzgi bug'doy ekiladi. Asosiy don yetishtiriladigan rayonlar - bu yangi o'zlashtirilgan hududlar bo'lib, ular hissasiga respublikada yetishtiriladigan bug'doyning 2/3 qismi to'g'ri keladi.

Texnika ekinlaridan paxta, qand lavlagi, kungaboqar, tamaki va kanop yetishtiriladi. Paxta - Shimkent viloyatida, kanop - Qozog'istonning shimolida va markaziy qismida, qand lavlagi - Tarozi, Almati va Taldi - Qo'rg'on viloyatlarida yetishtiriladi.

Tamaki yetishtiriladigan asosiy rayon Almati viloyati, kungaboqar - Sharqiy Qozog'istonda, gorchitsa - Ural viloyatida, dorivor o'simliklar esa - Shimkent viloyatida ekiladi.

Shu bilan birga, katta shaharlar atrofida kartoshkachilik, sabzavotchilik, bog'dorchilik rivojlangan.

Bog'lar va uzumzorlar Qozog'iston hududining 110 ming gektar yerini egallagan.

Bog'larining asosiy qismlari Almati, Shimkent viloyatlarida joylashgan. Uzumzorlarining 2/3 qismi Shimkent viloyatiga to'g'ri keladi.

Qozog'iston respublikasida yirik chorvachilik tarmoqi shakllangan bo'lib, u go'sht va sut yetishtirishga ixtisoslashgan.

Chorvachilikning asosiy tarmoqi qo'ychilikdir, u Janubiy va G'arbiy Qozog'istonda qorako'lchilik yaxshi rivojlangan.

Turkmaniston Respublikasida qishloq xo'jaligi tarmoqining rivojlanishida irrigatsiyaning ahamiyati juda kattadir. Qoraqum kanalining qurilishi Amudaryo suvlarini Kaspiy bo'ylariga, Kopetdog' tog'larining etaklarigacha yetkazib berish imkonini yaratdi. Shuningdek, Murg'ob va Tajan irrigatsiya tizimlarining qurilishi Qoraqum va Doshhovuz viloyatlarining qishloq xo'jaligini yanada rivojlanishiga olib keldi. Sug'oriladigan yerlarda - paxtachilik, uzumchilik, bog'dorchilik va polizchilik tarmoqlari yaxshi rivojlangan.

Chorvachilikning asosiy yo'nalishi qorako'lchilik bo'lib, bu tarmoq Markaziy Osiyo davlatlarida yetishtiriladigan qorako'l terining 1/5 qismini beradi. Shuningdek, Turkmanistonda tuyachilik, ipakchilik va asalarichilik yaxshi rivojlangan.

Qirg'izistonning qishloq xo'jaligi, sanoatdan ustun turadi. Qishloq xo'jaligining asosiy tarmoqlariga dexqonchilik va chorvachilik kiradi.

Bu respublikada paxtachilik (Farg'ona vodiysida), qand lavlagi (Chuv vodiysida) yetishtiriladi. Shu bilan birgalikda qishloq xo'jalik yerlarining katta qismi chorva mollari uchun yem-xashak etkazishga ixtisoslashgan.

Tojikiston Respublikasining asosiy qishloq xo'jaligi tarmoqlari paxtachilik, ipakchilik, bog'dorchilik, uzumchilik, tog'li hududlarida esa donchilik va chorvachilikdir.

Ingichka tolali paxta yetishtirishda Tojikiston yetakchi o'rinda turadi. Bog'lar va uzumzorlarda yuqori sifatli quruq mevalar, asosan mayiz va turshak yetishtirib beriladi.

v) Transporti

Hududi katta bo'lgan mamlakatlar doirasida transportning ahamiyati beqiyosdir. Qozog'iston Respublikasida temir yo'l transporti rivojlangan bo'lib, uning uzunligi 14 ming kmni tashkil qiladi. Ilk bor qurilgan temir yo'llarga Petropavlovsk - Borovoe va 1930 yilda ishga tushirilgan Turksib temir yo'li kiradi. (uning uzunligi 1445 km). Turksib temir yo'li Sibir va O'rta Osiyoni bir-biri bilan bog'lagan. Keyinchalik Petropavlovsk - Borovoe temir yo'li Qarag'anda va Balxashgacha yetkazildi. Shundan keyin Jarik – Jezqazg'on, Atirau - Orsk, Janubiy Sibir magistrallari qurildi.

Oxirgi paytlarda O'rtasibir magistrali (Kustanay - Ko'kchatov - Irtish - Karasuk), Beynov - Qo'ng'iro't va Makat - Aleksandr Gay, ya'ni Markaziy Osiyoni Yevropa bilan bog'lovchi temir yo'llar qurildi.

Yuklarning tarkibini asosan davlatlarda sanoat va qishloq xo'jaligini rivojlanish xususiyatlari aniqlaydi. Qozog'iston yuk tarkibining asosiy qismini toshko'mir (30%), qurilish materiallari (23%), rudalar (20%), don mahsulotlari (7%) tashkil qiladi.

Mamlakatda shuningdek, avtomobil yo'llari katta ahamiyatga ega (bu yerda 40 ming km dan ziyod yo'l qurilgan). Asosiy avtomobil yo'li magistrallariga Almati - Bishkek - Shimkent – Toshkent, Almati - Toldi-Qo'rg'on - Ust-Kamenogorsk, Semipalatinsk - Pavlodar – Omsk yo'nalishlari kiradi.

Suv transporti Qozog'istonning ayrim qismlarida mavjud. Chunonchi Balxash ko'lida, Irtish, va Ural daryolarida. Quvur transporti Qozog'istonda ancha rivojlangan. G'arbiy Qozog'istonda Emba neft havzasidan Atirau va Orskgacha quvurlar o'tkazilgan. Uzen - Atirau - Sizran quvur transportida juda suyuq neft tashiladi.

Respublikada shuningdek, havo transporti ham yaxshi rivojlangan. Turkmaniston Respublikasi xo'jaligining rivojlanishida transportning ahamiyati katta. Kavkazorti respublikalari bilan Markaziy Osiyo davlatlarini bog'lovchi Turkmanboshi porti dengiz transporti markazi vazifasini bajarib turadi.

Janubiy Turkmanistondan o'tuvchi, g'arb bilan sharqni bog'lovchi Markaziy Osiyo temir yo'li tranzit ahamiyatga ega bo'lib, bu yul shuningdek Kavkazorti va Sibirni bir - biri bilan bog'laydi.

1962 yilda Turkmanboshi - Baku paromi ochildi va undagi poezd orqali har xil yuklar tashiladigan bo'ldi.

Janubiy Turkmanistonda Ayniqsa avtomobil transporti yaxshi rivojlangan. Poytaxtni Uzoq Qoraqum rayonlari va Doshxovuz bilan bog'lashda havo transportining ahamiyati beqiyosidir.

Qirg'izistonning transport tarmoqida Lugovaya - Bishkek – Baliqchi temir yo'lining qurilishi respublika miqyosida ichki aloqalarni yaxshiladi. Mamlakat ichkarisida, tog'li qismlarda avtomobil yo'llarining ahamiyati katta. Bunday avtomobil yo'llar shimol bilan janub o'rtasida, Issiq-ko'l xalqasida va Bishkek - O'sh orasida qurilgan.

Keyingi yillarda Farg'ona vodiysidan boshlanadigan Andijon - O'sh - Urumchi avtomobil yo'lining qurilishi Markaziy Osiyo davlatlari bilan Xitoy o'rtasidagi transport aloqasini yaxshilashda ahamiyati juda katta bo'ldi.

Tojikiston Respublikasida avtomobil transporti asosiy o'rinda turadi. Respublika doirasida O'sh - Xorog, (butun Pomir orqali), Dushanbe - Xorog, Dushanbe - Xo'jand avtomobil yo'llari qurilgan.

9.5. Markaziy Osiyo davlatlarining ichki tafovutlari

Qozog'iston respublikasining ichki qismlari bir - biridan keskin farq qiladi. Qozog'iston respublikasi beshta iqtisodiy rayonga bo'lib o'rganiladi - Shimoliy, Markaziy, Janubiy, G'arbiy va Sharqiy. Shimoliy Qozog'istonga - Shimoliy Qozog'iston, Ko'kchatov, Ostana, Pavlodar, Kustanay va To'rg'ay viloyatlari kiradi.

Bu iqtisodiy rayon asosan quriq yerlarning ochilishi hisobiga rivojlangan qishloq xo'jaligi negizida shakllangan bo'lib, u asosan qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgan. Shuningdek bu rayonda foydali qazilmalaridan temir rudasi, ko'mir, boksit, asbest rudalari mavjuddir.

Uning hissasiga mamlakat hududining 1/5 qismi, aholisining 1/3 qismi, ekiladigan yer maydonlarining 2/2 qismi to'g'ri keladi.

Shuni qayd qilish kerakki, poytaxtni Ostana shahriga ko'chirilishi bu iqtisodiy rayon ahamiyatining yanada o'sishiga olib keldi.

Markaziy Qozog'istonga Qarag'anda va Jezqazg'on oblastlari kirib, bu rayonning rivojlanishida ko'mir, polimetall, temir va marganets rudalarining ahamiyati katta bo'ldi.

Rayonda tog'-kon sanoati va u bilan bog'liq bo'lgan, qora metallurgiya, rangli metallurgiya va yoqilgi sanoati yaxshi rivojlangan. Eng katta shaharlari - Qarag'anda, Temirtau, Balxash va Jezqazg'andir.

Janubiy Qozog'iston iqtisodiy rayoniga Almati, Shimkent, Tarozi, Toldi - Qo'rg'on va Qizil-O'rda oblastlari kiradi. Bu rayon sug'oriladigan qishloq xo'jaligiga asoslangan bo'lib, undagi paxtachilik, sholichilik, tamakichilik, bog'dorchilik asosiy tarmoqlar hisoblanadi.

Yirik tabiiy resurs zahiralari asosida bu yerda tog'-kon sanoati shakllandi va rangli metallurgiya, kimyo, mashinasozlik, yengil va oziq - ovqat sanoati rivojlandi. Eng katta shaharlari - Almati, Shimkent, Tarozi va Qizil-O'rda hisoblanadi.

Sharqiy Qozog'iston iqtisodiy rayoniga Sharqiy - Qozog'iston va Semipalatinsk oblastlari kiradi. Rayon doirasida Rudali-Oltay havzasi mavjud. Shuning uchun ham, bu yerning sanoatida rangli metallurgiya, qurilish materiallari sanoati, kimyo sanoati yetakchi

hisoblanadi. Ust-Kamenogorsk va Semipalatinsk eng katta shaharlari hisoblanadi.

G'arbiy Qozog'iston tarkibiga Aktyubinsk, Ural, Atirau va Mangistau oblastlari kiradi. Sanoatining asosiy ixtisosi, tabiiy resurslarni qazib olish (neft, gaz, xrom va nikel rudalarini) va bu tarmoqqa xizmat qiluvchi mashinasozlikdan iboratdir.

Shuningdek, bu rayonda baliqchilik yaxshi rivojlangan. Asosiy shaharlari Aktyubinsk, Uralsk, Atirau va Aktaudir.

Turkmaniston Respublikasi quyidagi rayonlardan iborat: G'arbiy, Murg'ob, Tajan va quyi Amudaryo (Doshxovuz viloyati).

G'arbiy rayon (Ashgabad - Turkmenboshi) sanoati ixtisosiga neft va neftni qayta ishlash, kimyo, yengil, oziq-ovqat va baliqchilik tarmoqlari kiradi. Eng katta shaharlari Ashgabad, Turkmenboshi, Nebit-Dag, Qum-Dag va Chelekendir.

Murg'ob - Tajan rayoni tarkibiga Mari oblasti va janubi - sharqiy Qoraqum sektori kiradi.

Bu rayonning asosiy ixtisosi ingichka tolali paxta yetishtirishdir. Turkmanistonning yarmidan ko'p qorako'l qo'ylari ham shu rayonga to'g'ri keladi. Bu rayon ipakchilik rayoni hamdir. Asosiy shaharlari Mari va Bayram-Alidir.

O'rta - Amudaryo rayoni Chorjo'y oblastidan iborat bo'lib, asosiy qishloq xo'jaligi tarmoqlari paxtachilik, qorako'lchilik, va ipakchilikdir.

Quyi Amudaryo rayoniga mamlakatdagi shimoliy Dashxovuz oblasti kiradi. Bu rayon ham qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgan.

Qirg'iziston Respublikasi iqtisodiyotning ixtisoslashishi bo'yicha quyidagi rayonlarga ajratilgan: - Shimoliy, Ichki Tyan-Shan, Janubi-g'arbiy.

Shimoliy Qirg'iziston rayoni iqtisodiy jihatdan eng rivojlangan rayon bo'lib, unda mashinasozlik, to'qimachilik, oziq-ovqat sanoatlari yaxshi taraqqiy etgan. qishloq xo'jaligining asosiy ekinlari qand lavlagi, donli ekinladir. Bog'dorchilik va uzumchilik asosiy tarmoqlari hisoblanadi.

Ichki Tyan-shan rayonida tabiiy resurslarni qazib olish, gidroenergiya resurslaridan foydalanish va chorvachilik rivojlangan.

Qishloq xo'jaligi chorvachilik, sanoati esa - tabiiy resurslar bilan bog'liqdir.

Janubi – g'arbiy Qirg'izistonga Farg'ona vodiysidagi O'sh va Jalolobod oblastlari kiradi. Shularning asosiy ixtisoslari sanoatda ko'mir, surma va simob rudalarini qazib olish, qishloq xo'jaligida esa paxtachilik, ipakchilik, bog'dorchilik va uzumchilikdir.

Tojikiston Respublikasining har xil tabiiy resurslari va tabiiy sharoitlari turli iqtisodiy rayonlarni vujudga keltirdi.

*Shimoliy qismga Xo'jand oblasti kirib, xo'jaligi bevosita qishloq xo'jaligi bilan, Ayniqsa paxtachilik, bog'dorchilik, uzumchilik bilan bog'liq. Shuningdek, bu yerda polimetall rudalari, volfram va surma rudalari qazib olinadi.

Janubi – g'arbiy Tojikistondagi Hisor va Vaxsh vodiylari mamlakatning eng yirik qishloq xo'jaligi rayonlari hisoblanadi. Ularda ingichka tolali paxta, yeryong'oq, geran, tsitrus mevalari yetishtiriladi. Tog'li Badaxshonda aholi juda siyrak joylashgan. Bu yerda chorvachilik rivojlangan.

9.6. MDH davlatlarining tashqi iqtisodiy aloqalari

Mamlakatlarning iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy rivojlanishda va ilmiy-texnik taraqqiyotida tashqi iqtisodiy aloqalarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

Sobiq Ittifoqning parchalanib ketishi va respublikalar o'rnida mustaqil mamlakatlarning vujudga kelishi, o'z navbatida tashqi iqtisodiy aloqalarga ta'sir ko'rsatmasdan qolmadi. Ayni davrda O'zbekiston Respublikasi jahonning juda ko'p mamlakatlari bilan tashqi iqtisodiy aloqalarni o'rnatgan.

28-jadval

O'zbekiston Respublikasining MDH davlatlari
bilan tashqi iqtisodiy faoliyati (% hisobida)

Mamlakatlar	Eksport darajasi				Import darajasi			
	1996	1997	1998	1999	1996	1997	1998	1999

MDH	22,9	34,4	26,6	30,4	32,1	28	27,8	26
Rossiya	11,6	19,1	14,9	13,4	21	11	16	13,9
Ukraina	0,8	4,6	0,9	3,8	3,5	2,7	4,5	4,2
Qozog'iston	2,6	4,5	3,5	4,6	4,7	4,3	4,1	2,7
Tojikiston	1,5	2,4	3,5	3,7	0,5	1,4	0,5	1
Turkmaniston	3,8	2,1	1,2	2,4	0,4	0,5	0,3	0,3
va boshqalar	2,6	1,7	2	2,6	2	2,1	1,5	2,6

MDH davlatlari bilan O'zbekiston Respublikasining tashqi iqtisodiy faoliyat tarkibi bilan tanishadigan bo'lsak, Respublikamizning tovar ayirboshlashdagi salmog'i 1996 yilda eksportda 22,9% importda esa 32,1% tashkil qilgan. 1998 yilda esa bu ko'rsatkichlar 30,4% va 26% ga teng. Ayniqsa MDH davlatlari ichida O'zbekiston Rossiya Federatsiyasi, Ukraina, Qozog'iston Respublikasi bilan tashqi iqtisodiy faoliyati ancha rivojlangan. (1-chizma) O'zbekistoning eksportga chiqaradigan tovarlari mahsulotlarini paxta-tolasi, ipak xom ashyosi, qorako'l terisi, avtomobil, kabel mahsulotlari tashkil qilsa, import tovarlari eng ko'proq sanoat va iste'mol mahsulotlari tashkil qiladi.

Rossiya Federatsiyasini MDH davlatlari bilan tashqi iqtisodiy faoliyatini ko'radigan bo'lsak, u davlatning MDH bilan tashqi savdodagi tovar ayirboshlashdagi salmog'i 1992 yilda 17,8%ni tashkil qilgan bo'sa, 1996 yilda esa bu ko'rsatkich 23,5%ga yetdi.

Rossiyaning eksport tovarlari tarkibini, asosan- mashinasozlik, ximiya, yoqilg'-energetika sanoati mahsulotlari va xom ashyo tashkil qiladi. Shuningdek, bu davlatning Ukraina bilan eksport salmog'i-48%, Belorussiya- 20,5%, Qozog'iston bilan esa 18,5%ni tashkil qiladi.

MDH davlatlari o'rtasida tashqi iqtisodiy aloqalarini takomillashtirishda ma'lum imkoniyat va sharoitlar bor, albatta. Chunonchi, umumiy transport tizimini shakllanganligi, xo'jaliklarni tarixan vujudga kelishi, iqtisodiy integratsiyani mavjud bo'lganligi, hududiy mehnat taqsimotidagi ixtisoslashuv, xamkorlik va boshqalar.

Biroq MDH davlatlari o'rtasida tashqi faoliyat borasida iqtisodiy to'siqlar vujudga kelgan, bular chegara bojxonasidagi cheklanishlar, narx siyosatidagi kelishmovchilik, tovar-pul munosabatlari o'rnida barter ayriboshlashning mavjudligida va boshqalarda namoyon bo'ladi.

Tayanch iboralar.

MDH - Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi Davlatlararo siyosiy, iqtisodiy ijtimoiy, madaniy va boshqa sohalaridagi hamkorligi. 1991 yil dekabr oyida Minsk shaxrida tashkil topgan. Sobiq SSSR davlatining Boltiq bo'yi mamlakatlaridan tashqari barcha davlatlar a'zo. MDH-ustavi, tashkiliy organlarga ega, koordinatlashtirilgan konsultativ qo'mita Minsk shahrida joylashgan.

Iqtisodiy geografik xarakteristika – xo'jalik ob'ektlari (korxonlar, shaharlar, rayonlar) haqidan bilimlarni muayyan reja asosida sistemali ravishda bayon etish; bunda bu ob'ektlarini joylashishi xususiyatlari va taraqqiyot istiqbolari ko'rsatiladi.

Iqtisodiy geografik o'rni – Iqtisodiy geografik holat iqtisodiy geografik ob'ekt (shahar, rayon, mamlakat) ning shu ob'ektdan tashqarida bo'lgan, lekin uning taraqqiyotiga ta'sir etadigan tabiiy va tarixiy-iqtisodiy ob'ektlarga nisbatan tutgan o'rni Masalan mamlakatning dengizga nisbatan o'rni, dunyo savdo yo'llariga nisbatan o'rni qo'shni mamlakatlarni nisbatan o'rni muayyan xalqaro siyosiy axvol sharoitida mamlakatning siyosiy kuchlarga va ittifoqchilariga nisbatan munosabati va x.k. Iqtisodiy geografik o'rni-mamlakat taraqqiyotining turli bosqichlarida turlicha bo'lishi va uning rivojlanishiga turlicha ta'sir etishi mumkin.

Aholi depopulyatsiyasi – Aholining tabiiy o'sishida har mingta kishiga tuYoilganlarga nisbatan, o'lganlarning soni yuqori bo'lishi.

Adabiyotlar

1. Karimov I.A. “O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari”, -T.: O‘zbekiston, 1997.- 326 b.
2. Karimov I.A. “O‘zbekiston iqtisodiy islohatlarini chuqurlashtirish yo‘lida”,- T.: O‘zbekiston 1995.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: O‘zbekiston 1994.
4. Asanov G., Nabixonov M., Safarov I . “O‘zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy jo‘g‘rofiyasi”,-T.: O‘qituvchi, 1994.-209 b.
5. Gulyamov S., Ubaydullaeva R., Ahmedov E. “Nezavisimiy Uzbekistan”,-T.: Mehnat, 2000.-144s.
6. Doklad o chelovecheskom razvitii. Uzbekistan,-1999.-125 b.
7. Lomakin V.A. Mirovaya ekonomika. M.: Finansi, 1998.
8. Nabiev E., Qayumov A. O‘zbekistonning iqtisodiy salohiyati. T.: Akademiya, 2000.-88b.
9. Ota-Mirzaev O.B., Qayumov A.A. Ijtimoiy geografiya : kecha, bugun, ertaga. “Istiqlol va geografiya”, O‘zbekiston Respublikasi Geografiya jamiyati IV s‘ezdi materiallari. T.: 1995.
10. To‘xliiev N. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti. T.: 1998.
11. O‘zbekiston Respublikasi. Ensiklopediya. T.: Qomuslar bosh tahririyati, 1997.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MUSTAQIL TARAQQIYOT YO‘LIDA .

1991-yil 1-sentabr kuni dunyo siyosiy xaritasida yangi mustaqil davlat - O'zbekiston Respublikasi paydo bo'ldi . 1992-yil 2-martda O'zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkilotiga teng huquqli a'zo sifatida qabul qilindi . O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilingan 1992-yil 8-dekabr kuni ham tarixiy sanaga aylandi . Bugungi kunda respublikamiz Davlat

mustaqilligining ramzi hisoblangan bayrog'i , tamg'asi va madhiyasiga ega .

U mustaqillikka erishgan kundan boshlab iqtisodiy , ijtimoiy , madaniy va ma'rifiy sohalarda o'ziga xos yo'lni tanladi va bu yo'ldan dadil bormoqda . Milliy iqtisodiyotning o'sishi bilan birga , uning tarmoq tarkibi xilma-xilligi yaxshilandi . Mustamlaka O'zbekistonda qishloq xo'jaligi sanoatga qaraganda ancha ustivor edi . Yengil va oziq-ovqat sanoati esa og'ir sanoatga nisbatan ancha oldinda edi .

Mustaqillikning dastlabki yillaridayoq qishloq xo'jaligida paxta yakkahokimligini bartaraf etishga e'tibor kuchydi .

Quyi Amudaryo iqtisodiy rayoninning iqtisodiyoti ilgari qoloq edi . O'tmishda iqtisodiy rayonni boshqa yerlar bilan bog'laydigan yo'llar yo'qligidan qishloq xo'jaligi asosan mahalliy aholining oziq-ovqatga bo'lgan ehtiyojini qondirishgagina xizmat qilib kelar edi .

Jo'xori , bug'doy , sholi , kunjut , zig'ir , qisman paxta , beda , sabzavot va poliz ekinlari ekilgan . Quruq meva bilan mayiz shirinlik o'rnida iste'mol qilingan . Chorvachilikda go'sht , yog' , jun va teri olingan .

Qishloq xo'jaligi moddiy- texnika bazasining mustahkamlanishi , temir va avtomobil transportining barpo etilishi , havo yo'llarining ishga tushirilishi , gaz quvurlarining iqtisodiy rayon hududidan o'tishi natijasida Quyi Amudaryo iqtisodiy rayoni xo'jaligining rivojlanishi jadallashdi .

QISHLOQ XO'JALIGI

Qishloq xo'jaligi tarmoqlari mamlakatning hamma qismida bir xil emas , chunki aholining va sanoatning ehtiyoji hamda tabiiy sharoiti turli joyda turli xildir . Shu sababli qishloq xo'jaligi ham , sanoat tarmoqlari singari , muayyan sohalarda ixtisoslashadi . Odatda , ixtisoslashgan qishloq xo'jalik tarmog'i boshqa tarmoqlar bilan aloqadorlikda rivojlanadi . Natijada tabiiy sharoitdan va aholining mehnat malakalaridan oqilona foydalanish imkonini beradi . Har bir

tabiat mintaqasi iqtisodiyotning shu joyga xos tarmoq turlari bilan ham bir-biridan farq qiladi .

O'zbekiston qishloq xo'jaligi sobiq Ittifoq davrida Markazning to'qimachilik korxonalarini paxta bilan ta'minlashni ko'zlab , asosan paxtachilikka ixtisoslashdi . Qishloq xo'jaligining barcha tarmoqlari esa paxtachiliknigina rivojlantirishga bo'ysundirilgan (yordamchi) tarmoq sanalardi . Mustaqillik sharofati bilan yurtimizda paxta yakkahokimligi tugatildi . Uning o'rnida g'alla , kartoshka kabi dehqonchilikning turli tarmoqlarini ustivor rivojlanishiga katta e'tibor berilmoqda .

Mamlakatimizda eng katta sug'oriladigan yerlar Farg'ona vodiysi , Mirzacho'l , Qashqadaryo viloyati , Zarafshon vodiysi hamda Xorazm vohasidir . Vodiy hamda vohalarda tut daraxtlari o'stiriladi , pillachilik , uzumchilik va polizchilik bilan shug'ullaniladi .

Cho'llarda qo'ychilik va tuya boqish rivojlangan . Qo'ylar qish va bahorda cho'llarda , yozda esa tog' yaylovlariga haydab boqiladi , kuzda yana cho'lga qaytarib kelinadi . Cho'llarda , asosan qorako'lchilik bilan shug'ullaniladi .

TRANSPORT

Transport sanoat bilan qishloq xo'jaligi o'rtasidagi ishlab chiqarish aloqalarini , mamlakatning turli hududlari o'rtasidagi mahsulot almashinishi , uning tashqi savdosini ta'minlaydi . Yangi hududlarni o'zlashtirishdan oldin ularga transport yo'llari o'tkaziladi . Hozirgi zamon shaharlari hayotini transportsiz tasavvur qilib bo'lmaydi . Transportning mudofaa ahamiyati ham juda kattadir .

Transport iqtisodiyotga xizmat qilish bilan birga ko'p miqdorda elektr energiya , yoqilg'I , metall , yog'och talab etadi .

Bizning davrimizga kelib transportning quruqlik (temir yo'l , avtomobil transporti) , suv (dengiz va daryo) , havo , quvur va electron (elektr uzatish liniyalari) transporti turlari vujudga keldi . Mamlakati-mizda hozirgi zamon transportining deyarli barcha turlari bor .

O'zbekistonda barcha turdagi transportda har yili tashiladigan yuklarning asosiy qismini paxta tolasi , mineral o'g'itlar , har xil mashinalar , boyitilgan ruda ,qora va rangli metallar , neft mahsulotlari , binokorlik materiallari va keng iste'mol mollari tashkil etadi .

Temir yo'l transporti iqlimiy sharoitlar va yil fasllari qanday bo'lishiga qaramay hamma vaqt ishlataveradi . Uning tezligi katta , yuk tashish tan narxi nisbatan past . Temir yo'l magistrallarini turli tomonga qurish mumkin . Hozirgi vaqtda mamlakatimiz temir yo'llarining umumiy uzunligi 3.8 ming km dan ortadi .

Avtomobil transporti . Bu transport istalgan tomonga bora oladiga transportdir . U yuklarni bevosita iste'molchiga etkazib bera oladi . Avtomobil transporti sanoat va qishloq xo'jaligi korxonalarini magistral transport bilan bog'laydi , shaharlardagi va shaharlar atrofidagi yuklarning asosiy qismini tashlaydi . Qisqa va uzoq masolarga yo'lovchi hamda yuk tashishda temir yo'llarga qaraganda avtomobil afzaldir . Mamlakatimizning tog'li rayonlarida avtomobil transportining ahamiyati ayniqsa katta .

Havo transportining eng qimmat va shu bilan bizga eng tez harakatlanadigan hamda joy relefiga kam bog'liq bo'lgan turidir .

O'zbekistonda havo transporti yo'lovchi (har yili 6mln. dan ortiq kishi) tashish jihatdangina emas , balki har xil yuk tashish jihatdan ham ahamiyatlidir . Mamlakat mahalliy havo yo'llarining uzunligi 60 000 km dan ortiq .

Quvur transpotidan asosan gaz va qisman neft tashishda foydalani-ladi . O'zbekistonning deyarli barcha viloyat markazlariga gaz quvurlari o'tkazilgan .

O'ZBEKISTONNING IQTISODIY GEOGRAFIK O'RNI .

O'zbekiston Respublikasining hududi 448.9 ming kv.km.dir. U maydonining kattaligi bo'yicha jahondagi 165 dan ortiq mamlakatdan oldinda turadi . Poytaxti Toshkent shahri . Hozirda O'zbekiston Respublikasi hududi Qoraqalpog'iston Respublikasi va 12 ta viloyat - Andijon , Buxoro , Jizzax , Navoiy , Namangan , Samarqand ,

Sirdaryo , Toshkent , Farg'ona , Qashqadaryo va Xorazm viloyatlariga ajratilgan .

Viloyatlar har birining maydoni 4 ming kv.km.dan 111 ming kv.km.gacha kattalikka ega . Aholisining soni esa 650 ming kishidan 2.6 mln. kishiga qadar etadi.

Mamlakatimiz viloyatlari va Qoraqalpog'iston Respublikasi tarkibida 8 tadan 16 tagacha qishloq rayonlari bo'lib , ularning umumiy soni respublikada 163 taga teng . Shaharlar maqomiga ko'ra : Respublikaga bo'ysunuvchi , viloyatga bo'ysunuvchi , tumanga bo'sunuvchi va nihayat shahar kengashiga bo'ysunuvchi shaharchadan iborat bo'ladi .

Bu iqtisodiy rayonda Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyati joylashgan .

Astimizning o'rtasiga qadar bu iqtisodiy rayon sobiq Ittifoqning sanoatlashgan qismlaridan ajralib qolgan va ot-arava hamda kema transporti vositasi bilangina aloqa qilinadigan chekka o'lka edi .

1955- yilda Chorjo'y – Qo'ng'iro't , 1970 – yilda esa Qo'ng'iro't - Makat temir yo'li ishga tushirilgach , Rossiya Federatsiyasi markaziy viloyatlari bilan aloqa tubdan yaxshilandi . Avtomobil va havo yo'llarining ochilishi bilan iqtisodiy rayonning iqtisodiy – geografik o'rni yanada yaxshilandi .

Quyi Amudaryo iqtisodiy rayonining kattagina qismi tekislikdan iborat .

TABIIY SHAROITI VA QAZILMA BOYLIKLARI

O'zbekiston asosan Amudaryo bilan Sirdaryo oralig'ida joylashgan . Uning maydonini tabiiy sharoiti va boyliklariga ko'ra , shuningdek xo'jalikdagi ahamiyatiga ko'ra cho'l (tekislik) , adir (tog' oldi) , tog' va yaylov (baland tog')ga bo'lish mumkin . Ular iqlim ,

tuproq , o'simlik va hayvonot olami hamda foydali qazilmalar turi va ko'lami jihatdan bir-biriga o'xshamaydi .

Cho'llar mintaqasida xilma-xil foydali qazilmalar topilgan . Jumladan , 50 dan ziyod neft koni , gaz , ozakerit , oltingugurt , oltin , uranning sanoatbop zaxiralari aniqlangan . Gazning aniqlangan zaxirasi 2 trillion m/kub. dan ziyod . Zarafshon etagidagi Dengizko'l va To'ybekatonda kaliy tuzlarining yirik zaxiralari mavjud . Qoraqalpog'iston Respublikasidagi Sulton Uvays tog'larida Surxandaryo vodiysida va Qizilqumda fosforit konlari bor Oltingugurt , natriyli va magniyli tuz konlari kimyo sanoatining muhim xomashyosidir . Shag'al , qum singari binokorlik materiallari cho'lda juda ko'p uchraydi .

Adirlardan oltin , neft , gaz , ko'mir singari foydali qazilmalar topilgan . Namangan , Andijon , Farg'ona , Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlaridagi neft konlari aksariyati adirlarda joylashgan .

Tog'lardan ko'plab foydali qazilmalar topilgan . Ohangaron vodiysi atrofidagi tog'larda o'tga chidamli ioy , toshkomir , mis rudasi , oltin konlari aniqlangan . Nurota tog'larida marmar (G'ozg'on marmari) , volfram konlari bor .

AHOLISI

Aholi - mahsulotlari ishlab chiqaruvchi va iste'mol qiluvchidir . Taraqqiyot aholi soniga , mehnatga yaroqli kishilar miqdoriga va ularning hudud bo'ylab qanday joylashganligiga bog'liqdir .

Hozirgi vaqtda mamlakatimizda 25 mln.dan ortiq kishi yashaydi . O'zbekiston aholi soni bo'yicha Osiyoda 14 , jahonda esa 38- o'rinda turadi . Aholi soni o'zgarib turadi . Aholi , asosan , o'lganlar soniga nisbatan , tug'ilganlar soniga ortiqligi hisobiga doimo ko'payib turadi . Bunday ko'payish aholining mutlaq tabiiy ko'payishi deyiladi . O'zbekistonda mutlaq tabiiy ko'payish yiliga taxminan yarim mln. kishini tashkil etadi .

Aholining soni odamlarning doimiy yashash joyidan boshqa joylarga ko'chib borishi natijasida ham o'zgaradi . Aholi sonining bunday o'zgarishi mexanik o'zgarish , aholining bir joydan ikkinchi bir joyga ko'chib borishi esa migratsiya deyiladi .

O'zbekiston aholisining yuqori sur'atlarda ko'payishi qator omillar bilan belgilanadi . Tug'ilishning yuqoriligi , o'limning nisbatan pasaygani , nikohning ko'p ajralishning kamligi , respublikalararo migratsiya va boshqalar shu omillar jumlasiga kiradi

Jumladan , O'zbekistonda yashayotgan ukrain , rus , nemis , yahudiy , qrim tatar , mesxeti turklari millatiga mansub xalqlar o'z vatanlariga qaytayotgan bo'lsalar , xorijda yashayotgan o'zbeklar , tojiklar , qoraqalpoqlar O'zbekistonda yashashni ixtiyor qilmoqdalar

Quyi Amudaryo iqtisodiy rayonining obikor erlari qadimdan aholi zich yashab kelgan vohalardandir . Uning asosiy aholisi o'zbeklar va qoraqalpoqlardir . Shu bilan birga unda ruslar , koreyslar , tatarlar , qozoqlar va turkmanlar yashaydi .

O'zbeklar Xorazm vohasida qadim zamonlardan buyon dehqonchilik bilan shug'ullanib kelgan . Qoraqalpoqlar asosan Qoraqalpog'iston Respublikasida yashaydi . Ilgari Amudaryoning har ikki sohilidagi qoraqalpoqlar xalqi bir-biridan ajragan holda ikki ma'muriy hududda yashar edi . Qoraqalpoq xalqi birlashib , o'z respublikasini barpo qildi . Bu hol qoraqalpo xalqining xo'jaligi va madaniyatining har tomonlama o'sishiga yordam bermoqda .

Aholi iqtisodiy rayon hududida notekis joylashgan . Xorazm viloyatida aholining o'rtacha zichligi har kv. km. ga 165 kishi to'g'ri

kelgani holda Qoraqalpog'iston Respublikasida 8,5 kishi to'g'ri keladi .

Rossiya

Rossiya federatsiyasi maydoni bo'yicha eng katta davlatdir. Uning maydoni 17mln. Kv. Km ni tashkil qiladi.

Rossiya Yevropa va Osiyo qit'alarida joylashgan. G'arbda Norvegiya, Finlandiya, Estoniya, Litva, Latviya, Belarus, Ukraina davlatlari bilan chegaralanadi.

Janubda Gruziya, Ozarbayjon, Qozog'iston, Mog'uliston, Xitoy va Koreya davlatlari bilan chegaradosh. Uning shimoliy qismini Shimoliy Muz okeani dengizlaridan Oq, Barents, Karsk, Laptevlar, Sharqiy Sibir va Chukotka dengizlari yuvib turadi. Sharqiy qismini esa Tinch okeanining Bering, Oxota va Yapon dengizlari yuvib turadi.

Rossiya ko'p millatli davlat. Aholising asosiy qismini ruslar tashkil etadi.

Rossiyaning katta qismini sharqiy Yevropa va g'arbiy Sibir tekisliklari egallab yotadi. Mazkur ikki buyuk tekislikni shimoldan janubga cho'zilgan Ural tog'lari ajratib turadi. G'arbiy Sibir tekisligidan sharqda Yenisey va Lena daryolarining oralig'ida O'rta Sibir yassi tog'ligi joylashgan.

Yirik tog' tizmalari Sibirning janubida shimoli sharqida va Uzoq shaqda joylahgan. Ular Oltoy, Ural, Sayan, Stanovoy, Aldan, Sixotalin, Verxoyansx va boshqa tog'lardir. Yirik daryolar Volga, Ob, Yenisey, Lena, Amur va boshqalar. Rossiyada dunyodai eng chuqur Baykal ko'li joylashgan va maydoni bo'yicha eng katta ko'l – Kaspiy dengizining shimoliy qismi joylashgan.

Rossiyada tabiiy resurslarning hammasi mavjud. Rossiyaada ko'mirning, neft va gazning, qora va rangli metallarning yirik konlari mavjud. Rossiyaning o'rmon resurslari ulkandir. Dunyodagi eng hosildor qora tuproqlar ham Rossiyada katta maydonni tashkil qiladi.

Rossiyada yoqilg'i energetika, metallurgiya, mashinasozlik, o'rmon, to'qimachilik sanoati yaxshi rivojlangan.

Rossiya neft qazib olishda jahonda birinchi o'rinda turadi. Rossiya mashinasozlik korxonalarida teplovozlar, kemalar, samalyotlar, ekskavatorlar, turbinalar, avtomobillar, metro poyezdlar va vagonlar ishlab chiqariladi.

Qishloq xo'jalik mahsulotlaridan zig'ir, kartoshka, bug'doy yetishtiriladi. Kartoshka yetishtirish bo'yicha Rossiya jahonda birinchi o'rinda turadi. Chorvachilikda yirk shoxli qoramol, cho'chqachilik, qo'ychilik asosiy o'rin tutadi.

Poytaxti – Moskva shaxri.

Xitoy.

Xitoy aholisining soni bo'yicha dunyodagi eng katta mamlakat. Xitoy Markaziy va Sharqiy Osiyoni katta qismini egallab yotadi.

Shimolda Xitoy Rossiya va Mo'g'uliston, Sharqda Qozog'iston, Qirg'iziston, Afg'oniston, Janubda Hindiston, Nepal, Butan, Myanma, Laos, Vetnam bilan chegaralanadi. Sharqda Xitoy, Sariq, Janubiy Xitoy dengizlari bilan chegaralanadi.

Xitoy xalq Respublikasi 1949 – yilda tashkil topgan. Aholisining asosiy qismini xitoylar tashkil qiladi, ulardan tashqari 50dan ortiq xalqlar yashaydi. Xitoyning g'arbiy qismida uyg'urlar ko'pchilikni tashkil etadi. Uyg'uqlar bilan birga qozoqlar, qirg'izlar ham yashaydi.

Xitoy asosan tog'li o'lka. Uning g'arbiy qismida Tyanshan, Kunplun, Pomir tog'lari oralig'ida Taklamakon cho'li, shimolida Gobi cho'li, sharqiy qismida esa Buyuk Xitoy tekisligi joylashgan. Eng yirik daryolari Xuanxe va Yanszi. Mazkur daryolar vodiylarida mamlakat aholisining asosiy qismi yashaydi.

Xitoyda ham Rossiya kabi tabiiy resurslarning hamma turi bor. Xitoyda neft, ko'mir, metallarning yirik konlari mavjud. Xitoy ko'mir qazib chiqarishda jahonda birinchi o'rinda turadi. Sanoatning tog' – kon, metallurgiya va mashinasozlik

tarmoqlari yaxshi rivojlangan. Bundan tashqari kimyo, to'qimachilik va oziq – ovqat sanoati ham yaxshi rivojlangan. Ip – gazlama ishlab chiqarish bo'yicha Xitoy jahonda birinchi o'rinda turadi.

Qishloq xo'jaligining yetakchi tarmog'i dehqonchilik hisoblanadi. Tekisliklarda sholi, bug'doy, makkajo'xori, paxta, tariq yetishtiriladi. Sholichilik ham Xitoyda yaxshi rivojlangan. Cho'chqachilik rivojlangan, cho'chqalar soni bo'yicha Xitoy jahonda birinchi o'rinda turadi. Yirik shoxli qoramollar qishloq xo'jaligida yer haydash va transport sifatida ishlatiladi.

Xitoy qadimdan qog'oz , kompas, porox va boshqa narsalar ixtiro qilingan.

Xitoyning poytaxti – Pekin shahri. Uning yoshi 3 ming yildan ortiqroq. U dunyodagi eng yirik shahrlardan biri hisoblanadi.

Hindiston.

Hindiston dunyodagi yirik yarim orollardan biri – Hindiston yarim orolida joylashgan. Hindiston shimolda Pokiston, Xitoy, Nepal, Butan, sharqda Bangladesh , Myanma, Xitoy bilan chegarlangan. Janubdan esa Hind okeani bilan o'ralgan.

Hindistonning yer yuzasining tuzilishiga qarab uch qismga bo'lish mumkin. Shimolda dunyodagi eng baland Himolay tog'lari joylashgan, uning etagida esa Hind – Gang tekisligi yastanib yotadi. Yarim orolning katta qismini Dekan yassi tog'ligi ishg'ol qilgan.

Baland Himolay tog'lari shimoldan keladigan sovuq havoni to'sib qoladi. Shuning uchun Hindistonda tropik va subtopik iqlim hukmron. Yirik daryolari Hind, Gang, Godovari va boshqalar.

Hindiston 200yil davomida Buyuk Britaniyaning mustamlakasi bo'lgan. 1947 – yili mustqillikka erishgan.

Hindiston dunyodagi eng qadimgi davlatlardan biridir. Hindiston ko'p millatli davlat. Eng asosiysi millati hindlar,

bixarlar, panjoblardir. Aholisining soni bo'yicha Hindiston dunyoda Xitoydan keyin ikkinchi o'rinda turadi.

Hindiston iqtisodiyotida qishloq xo'jaligi muhim o'rin tutadi. Asosan sholi, bug'doy, paxta, shakarqamish, choy, jun yetishtiriladi. Bundan tashqari no'xat, loviya, yeryong'oq, tamaki, sitrus mevalar ham yetishtiriladi. Hindiston qoramollari soni bo'yicha jahonda birinchi o'rinda turadi. Qo'y va echkilar soni ham ko'p. Chorvachilik ikkinchi o'rinda turadi, chunki hindlarning ko'pchiligi sut ichmaydi va go'sht iste'mol qilmaydi. Mollar kuchidan faqat qishloq xo'jaligida foydalaniladi. Ular qarib ishga yaramay qolganda ko'chaga qo'yib yuboriladi. Mollar hatta yirik shaharlar ko'chalarida ham daydip yuradi.

Hindistonda ko'mir, temir, rangli metal, neft konlari serob. Mamlakatda qora va rangli metallurgiya, neftni qayta ishlash, mashinasozlik, kimyo, oziq – ovqat va yengil sanoat yaxshi rivojlangan.

Poytaxti – Dehli shahri. Jahondagi qadimgi shaharlardan biri.

Yaponiya.

Yaponiya orollarda joylashgan osiyoning eng rivojlanagan davlati. Yaponiya asosan to'rtta yirik orolda (Xonsyu, Kyusyu, Sikoku, Xokkaydo) va mingdan ortiq mayda orollarda joylashgan. Mazkur orollar Tinch okeanining g'arbiy qirg'og'ida, kunchiqar tomonda joylashgan. Shuning uchun uni kunchiqar mamlakat deb atashadi. Yapon tilida u Nippon, o'zbek tilida esa Yaponiya deb ataladi. Quyosh hatto Yaponiya davlatining bayrog'ida ham tasvirlangan.

Yapon orollari shimoldan janubga tomon katta masofaga cho'zilgan. Yapon orollarining deyarli oltidan besh qismi o'rmonlar bilan qoplangan baland va yirk tog'lardan iborat. Yaponiyaning eng baland nuqtasi bu so'nggan Fudziyama vulqonidir. Mazkur tog' yaponlar uchun muqaddas hisoblanadi. Yaponiyada bir qancha harakatdagi vulqonlar ham mavjud, bunday yerlarda shifobaxsh issiq buloqlar otilib chiqqan. Yaponiyada zilzila ham bo'lib turadi.

Yaponiya hamma tomondan okean suvlari bilan o'ralgani uchun iqlimi iliq, quyoshli va sernam. Eng shimolda joylashgan Xokkaydo orolida qor qalin yog'adi, qish sovuq bo'ladi. Yaponiyaning qolgan qismida subtropik va tropik iqlim hukmron. Janubiy qismida banan va palmalar o'sadi. Yaponiyada asosan yaponlar yashaydi. Shuning uchun u bir millatli davlat deb ataladi. Aholining deyarli katta qismi qirg'oqlarda yashaydi. Aholining beshdan to'rt qismi shaharlarda yashaydi. Shaharlar ham asosan qirgo'qlarda joylashgan. Shahar chekkalarida sholizorlarni ko'rish mumkin.

Shaharlarda va qishloq joylarda qadimgi budda ibodatxonalarini uchratish mumkin. Yaponlar milliy odatlarga qattiq amal qilishadi. Yaponlar honadonida mebellar kam, uyga esa bo'yra to'shalgan bo'ladi. Bo'yra ustida ular yallang'oyoq yurishadi, oyoq kiyimini o'zbeklarga o'xshab ostona oldiga yechib kirishadi.

Yaponiyaning yirik shaharlari uning janubiy qismida joylashgan. Poytaxti – Tokio shahri ham Xonsyu orollarining sharqiy qismida Tinch okeani qirg'og'ida joylashgan.

Yaponiyada foydali qazilma konlari kam, shuning uchun uning xo'jaligi tashqi savdoga kuchli bog'lanagan. Yaponiya boshqa davlatlarga mashinalar, apparatlar, televizorlar, radio priomliklar, stanoklar sotadi. Ularni ishlab chiqarish hajmi bo'yicha Yaponiya AQSHdan so'ng ikkinchi o'rinda turadi.

Ishlov beriladigan yerlar kam shuning uchun Yaponlar yerni e'zozlashadi. Asosiy qishloq xo'jalik ekini sholi hisoblanadi. Sabzavotchilik va bog'dorchilik ham yaxshi rivojlangan.

Yaponlar sitrus mevalari, shaftoli, olma, nok va turli xil sabzavot yetishtirishadi.

Qishloq xo'jaligida kichik kichik yerlarga ishlov berish uchun mitti traktorlardan foydalaniladi.

Yaponlarning poytaxti – Tokio shahri. Aholisi eng ko'p yirik shaharlardan biri. Tokio Yaponiyaning muhim sanoat va madaniy markazi hisoblanadi.

Eron, Turkiya.

Eron Osiyodagi yirik va qadimgi davlatlardan biridir. U shimolda Turkmaniston, Ozarbayjon va Armaniston bilan g'arbda Turkiya, sharqda Afg'oniston bilan chegaradosh. Janubda esa Arabiston Dengizi uning qirg'oqlarini yuvib turadi. Shimoldagi chegaralarini anchagina qismini Kasbiy dengizi qirg'oqlari tashkil qiladi.

Eronning katta qismini Eron tog'ligi ishg'ol qiladi. Shimolda Kasbiy dengizi bo'ylab Elburus tog'i joylashgan. Uning eng baland joyi Demonvan vulqonidir. Turkmasinton bilan chegarada Ko'pedog' g'arbdan sharqqa cho'zilgan. Zargros tog'lari ham shimoldan janubiy sharqqa cho'zilgan. Eronning markaziy qismi – dashti Kabir va dashti Lut kabi cho'llardan iborat.

Eronda yirik daryolar kam, ko'p daryolar yozda qurib qolari. Eng yirik daryosi Korun hisoblanadi. Eng yirik ko'li Urmiya sho'r ko'lidir.

Eronda neft, ko'mir va temir rudasi konlari mavjud. Iqlimi issiq, tropik iqlimdir, markaziy qismida esa quruq subtropik iqlim hukmron. Yillik yog'in miqdori yuz – ikki yuz millimetr.

Aholisi 65 mln kishi atrofida. Aholining yarmini forslar tashkil qiladi. Ozarbayjanlar esa aholining 4dan 1qismini tashkil qiladi.

Eronning to'la nomi Eron Islom Respublikasi. Poytaxti – Tehron shahri.

Eron sanoatining asosiy tarmoqlari quyidagilar: neft va gaz, neftni qayta ishlash, metallurgiya. Asosiy qishloq xo'jalik ekinlari bug'doy, sholi, qand, lovlagi, paxta bo'lib, qishloq xo'jalik mahsulotlari bilan o'zini ta'minlay olmaydi.

Turkiya.

Turkiya Osiyoning g'arbida joylashgan davlat. Poytaxti – Anqara shahri. G'arbda Bolgariya va Gretsiya, sharqda Armaniston, Gruziya, Eron, Janubda Iroq va Suriya bilan chegaranadi. Turkiyani uch tomonidan dengizlar o'rab turadi.

Shimolda Qora dengiz, g'arbda Marmar va Egey, janubda O'rta dengiz suvlari uning qirg'oqlarini yuvib turadi.

Turkiya kichik Osiyo yarim orolida joylashgan. Uning katta qismini kichik Osiyo va Arman tog'ligi tashkil qiladi.

Eng baland nuqtasi katta Ararat tog'i hisoblanadi. Dengiz qirg'oqlarida tor tekisliklar joylashgan. Uning markaziy qismini Anatoliya yassi tog'ligi tashkil qiladi. Janubda Tavr tog'lari, shimolda Pont tog'lari joylashgan. Asosiy daryolari Frot va Dajla, Qizil Irmoq. Yirik ko'llari Van va Tuz. Ular sho'r ko'llardir.

Mamlakat tog'lardan iborat o'lganligi uchun iqlimi xilma xil: Qora dengiz sohillarida iqlim mo'tadil – illiq, namligi yuqori, yozi issiq, qishi salqin. Egey va O'rta dengiz sohillarida O'rta dengiz iqlimi mavjud, ya'ni yozi issi va quruq, qishi illiq va ser yomg'ir. Anatoliya qirlarida qish qattiq va nisbatan uzoq davom etadi, yoz quruq va issiq.

Turkiya o'simliklarining uchdan bir qismi faqat Turkiyada tarqalgan boshqa joylarda uchramaydi. Qora dengiz sohillari qalin o'rmonlar bilan qoplangan. Markaziy o'rmonlarda Arman dubi, sharqiy buk, grap, zarang o'sadi. O'rta dengiz sohillarida butalar ko'proq. Anatoliya qirlarida dasht va chal cho'l o'simliklari keng tarqalgan.

Turkiyada foydali qazilmalardan xrom, temir rudasi, mis, ko'mir konlari mavjud.

Aholisi 63 mln kishi. Aholining asosiy qismini turklar tahkil qiladi.

Sanoatning asosiy tarmoqlari tog' – kon, metallurgiya, neft, to'qimachilik, oziq – ovqat, qurilish hisoblanadi. Turkiyada asosan quyidagi ekinlar ekiladi: tamaki, paxta, don, moyli o'simliklar, sitrus mevalari, qand lovlagi.

Chorvachilik ham yaxshi rivojlangan. Turkiya oziq – ovqat mahsulotlari bilan o'zini to'la ta'minlaydi.

Fransiya.

Fransiya G'arbiy Yevropadagi maydoni eng yirik davlat. Fransiya janubda Ispaniya va Andorra, sharqda Monako, Italiya, Shveytsariya, Germaniya, shimoliy sharqda Lyuksemburg va Belgiya bilan chegaralangan.

Shimoliy qismini La – Mansh bo'g'ozi suvlari, g'rabiyl qismini Biskay qo'ltig'i suvlari, janubiy qismini esa O'rta dengiz suvlari yuvib turadi.

Fransiyaning katta qismini tekislik tashkil etadi. Uning janubiy sharqiy qismi tog'lardan iborat. Eng baland tog' Alp tog'idir.

Fransiyada asosan mo'tadil iliq va dengiz iqlimi hukmron. G'arbiy qismi Atlantika okeani ta'sirida. O'rta dengiz sohillarida esa yoz issiq, quruq, qish esa iliq va sernam bo'ladi. Daryolar ko'p. Asosiy daryolari Sena, Rona, Garonna.

Fransiya taiati inson tomonidan kuchli darajada o'zgartirilgan. O'rmonlar ko'proq Alp tog'larida saqlanib qolgan. Alp va Pireney tog'larida, dengiz sohillarida atrof – muhitni muhofaza qilish uchun qo'riqxonalar va milliy bog'lar bunyod etilgan. Shimoliy dengiz va Biskay qo'ltig'i baliqqa boy.

Fransiya foydali qazilmalardan bixsit, temir rudasi ko'p. Neft va gaz ham qazib olinadi, ammo juda oz miqdorda.

Aholisi bir millatli, ya'ni fransuzlardan iborat. Bundan tashqari bir necha million chet ellik yashaydi. Ular asosan Italiya, Ispaniya, Portugaliya va Jazoir dan ish qidirib kelganlar hisoblanadi.

Fransiya sanoatining asosiy tarmoqlari – elektroenergetika, metallurgiya, mashinasozlik , kemasozlik , samolyotsozlik, parfumeriya, oziq – ozqat sanoati yaxshi rivojlangan.

Fransiya qoramollar soni bo'yicha Yevropada birinchi o'rinda turadi. Asosiy qishloq xo'jalik ekini bug'doy. Bug'doyzorlar maydoni asosan shimolda joylashgan, janubda esa makkajo'xori ko'p ekiladi. Bog'lar, uzumzorlar va olmazorlar ko'p. Janubda shaftoli, o'rik, zaytun yetishtiriladi.

